

Lámpafény-től a Hajnali részegség-ig, Tóth Árpád a Hajnali szerenád-tól a Lélektől lélekig kötetéig, illetőleg verséig és Krúdy is az *Ifjúság-tól Az élet álom-ig*. S tudtam, éreztem, hogy az esetleg bármelyikünkkel előfordulhat: Vető Mikivel, Hegedüs Zolival, Somlyó Gyurkával, Bárány Tomival, Urbán Ernővel, Tűz Tamással – vagy akár velem is. S ha Garzó Gyuriból nem lesz Dante (akit különben is untam) vagy Cervantes vagy Shakespeare, hát nem lesz, akkor is szeretem, mert nem tehet róla, hogy az istenek nem lötytyintettek a fejébe hasonló tehetséget, vagy főleg nem kötötték a nyakába, koloncként.

Sokszor tünődtem „írói alkatom”-ról

S néha, ha nagyon kevés szabad időmben, inkább percemben – akkor is főleg olvasás közben, mert alapjában véve mindig rossz, figyelmetlen olvasó voltam, ha valami érzelmileg vagy hangulatilag, esetleg gondolatilag elcsípett, megkapott, menthetetlenül elkalandoztam, volt, amikor tízszer, hússzor kellett visszatérnem ugyanarra a bekezdésre, mondatra, hogy újra érzékelnem tudjam őket, hogy a leírt szavakat és mondatokat eredeti valójukban tudjam értékelni, s még inkább mondat, értelem mögöttiségükben, amit esetleg írójuk el akart érni velük, föl akart verni olvasójában, tehát bennem is –, tehát ha olykor eltünődtem egyes írói alkatokon, nem tudtam végső titkukat megfejteni. Hiszen ott volt például Krúdy, akit igen-igen szívesen olvastam – ebben benne van, hogy sohasem egyvég-tében olvastam végig, hanem ízlelgetve, kortyolgatva a mondatait, bekezdéseit, maximum oldalait, egy-egy alkalommal –, ott volt Krúdy előttem egyik legfőbb példának, ugyanabban a korban élt, mint Ady, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, vagy ha prózairókat is veszek, mint Tersánszky, Móricz, Csáth Géza, s talán ugyanazok között az emberek között is forgóldtak, ugyanazokat ismerték; mért van az, hogy Krúdy emlékezése mégis olyan páratlannak hat a többihez viszonyítva, emlékmegőrző és emlékhangulat-felidéző tehetsége olyan erős

sugároz ma is, hogy szinte az ő emlékezései a leghitelesebbek egy letűnt korról; még ha a valóságban talán nem is így van egészen, mért van az, hogy az összes többi regény, elbeszélés mind-mind „*maché*”-nak, csináltak, kiagyaltnak tűnik mellette, mintha lombikban gyártották volna, míg Krúdy maga a megtestesült hömpölygő-hullámzó élet? Pedig sokkal kevesebb benne a történés, mint e művi úton előállított elbeszélésekben és regényekben, sokkal kevesebb benne – akár a való életben... S tűnődéseim végére pontként tettem: igen, ilyen, mert ilyen volt az *alkata*. Ő se tehetett róla, hogy ilyen volt: látszik is életművén, hogy nagyon sokáig mikszáthi babérokra vágyott – bár érzésem szerint olvasmányosságban, meseszövéseben meg se közelíti Mikszáthot, hiszen ez az adomány eléggé hiányzott belőle –, annál inkább dúslakodott az élet igazi mély ismeretében, mert olyan bölcs volt, mint egy évszázados tölgy vagy diófa, amelyik tudja, hogy csak szívni kell egykedvűen a földből rengeteg apró hajszályökerén át az éltető nedvet, és megadóan kell fogadni az égi záporokat is, és akkor maguktól nőnek majd levelei, gyümölcsei, anélkül hogy akarná, hogy különösebben dolgozna ezért. És hogy mennyivel bölcsőbb, nem is tudtam fölmérni, csak éreztem, s ha ugyanakkor Babitséval hasonlítottam össze szépprózáját, rá kellett jönnöm, hogy fiftyenét sem ér a három doktorátus, nyolc külföldi egyetem az irodalomban, hiszen Krúdy még csak a középiskolát se végezte el – tehát mégse a műveltség teszi az író. Azért persze nem árt, ha művelt: erre Kosztolányit találtam jó példának, még ha felületes is kicsit a benne lötyögő ismeretanyag, ahogy Kosztolányinál állítólag az volt Babitshoz viszonyítva, de nekem Kosztolányi mégis latinabb, európaibb szellem, mint Babits, akiben minden angol és latin–görög tudása ellenére inkább a német szellemiséget érzem – természetesen csak a Babits–Kosztolányi-párhuzamban, összehasonlításban.

Kiben lehet meg barátaim közül az Emlékezés adománya-átka?

És ezekben a szabad perceimben azon is tűnődtem, hogy ki van ebben a korban ilyesféle emlékezőtehetséggel – vagy inkább érzékkel – megáldva, akár közvetlen környezetemből is? Urbán, Bárány Tomi vagy talán én? Ha hármunkat veszem alapul, a legkevésbé magamra „tippeltem” volna. Bárány Tomi például remekül tudott utánozni külső modorokat – Herczeg Ferencce vagy főleg Máraivá a szemünk előtt változott át, úgy, hogy a hasunkat fogtuk röhögésünkben; ez az utánzóadottsága Devecseri Gabinak is megvolt, aki még hangjában is kísértetiesen át tudott alakulni; Urbánban nagy mesélő- és ízes anekdotázó-hajlam volt (Gerézi magunk közt „ezredes”-nek is csúfolta, mivelhogy csak minden ezredik szavát lehetett elhinni), vagy fölemelte a lábát, és úgy mutatta „csak így lehet hallgatni, mert akkorákat lódít, mint egy hordó” – s azért emelte föl a lábát, hogy el ne üsse... Bennem mindezekből semmi sem volt, csak a hallgatás mások társaságában, sosem voltam a társaság központja, sajnos – hányszor fáj is ez nekem! –, a margón ültem, darvadozva, tűnődve, figyelve, de azért rengetegszer elkóricálva lélekben. Bár a leírások szerint Krúdy is elég hallgató volt, magába gombolkozó, tűnődő, mintha jelen se lett volna soha ott, ahol épp ült.

Nem voltak bennem ilyesfajta képességek – legalábbis azt hittem: nincsenek –, és megint csak a Sors iróniája folytán közülük nekem jutott az a szerep, hogy emlékezzek egy korról. Hogy mért épp én emlékezem, amikor a többi majdnem ugyanazt élte, tapasztalta, szenvedte vagy örülte át? – az ilyesmit nem lehet megfejtetni, az irodalom rejtélyei közé tartozik, ugyanolyan esetlegesség, mint ahogy a *Nyugat* nagy korszakában annyi nagy tehetség és dicső név közül ez a szerep Krúdynak jutott ki jutalmul – vagy büntetésül. Mert átok is, teher is, egy-egy novellát, remekműví regényt könnyebb megírni, csak arra koncentrálni, mint ilyen véget nem érő emlékezőciklusba kezdeni, és azt rendszeresen folytatni tovább, s érezni, mily messze

van még a vége, hogy egy olyan alkatnak kelljen mindebbe belevágni – mániászerűen, de valami belső erőttől fűtve, hónapokra begyűjtött, állandóan járó motorral –, egy olyan alkatnak, aki eredendően rossz fizikuma és még rosszabb idegrendszere mellett a rövid, sóhajnyi dalokra volt mintegy predesztinálva, a maximum négy-hat-nyolc oldalas „mesék”-re, mert ennyire még csak-csak összeszedtem magam, legyűrve ösztönös írásundoromat és még ösztönösebb, természetes, „őseimtől örökölt” lustaságomat; ebben orosz és olasz voltam alkatilag egy személyben, húszéves koromban Oblomovként hevertem ágyamon, a „*dolce far niente*” csodás napja alatt, az álmodozás szűrével letakarva – úgyszólván csak ez a szűr volt bennem magyar... Mért nekem kell emlékezmem, amikor írhatnék rövidebb s talán maradandóbb verseket, novellákat, meséket – bár Vargha Kálmán egyszer azt mondta nekem, hogy mondjuk, egy századon belül sokkal több olvasója akad egy emlékiratnak, mint bármilyen nagy sikerű, korában híres regénynek; kevesebb, de megbízhatóbb érdeklődésű és nem szűnő, sőt növekvő számú a naplók, önéletrajzok olvasóközönsége, mely éppen ezért grafikonszerűen, a századok alatt meglehetősen magasba csap, – mért pusztítom, égetem magam ilyesmivel, mikor most még az a reményem sincs meg, hogy egy nap megjelenjék, mint egy regény vagy verseskötet? De Krúdy is ugyan mért írta őket? Mert ez adatott neki, ez jutott osztályrészül a sorstól.

Pallai Pista, egy „Kanadába szakadt hazánkfia” – röhögni kell ettől a fogalmazási árnyalattól, mely oly divatos ma, s mely tulajdonképpen a hazát változtatókra, a kivándorlókra vonatkozik, s akiket csak 1945-től hívnak „disszidens”-nek –, Pallai ezt mondta az eltűnt Centrál Kávéházról írt részlet felolvasása után: – „Azt hiszed, hogy csak itt van ez? Kanadában megjelenik tíz vagy száz dömper, és egy nap vagy egy hét alatt nyomtalanul elsöprik azt a helyet, ahol évtizedekig éltél, mert városnegyedekeket döntenek romba, eltüntetve még a nyomukat

is a föld színéről! Itt még legalább megvan a Centrál Kávéház helye, ha ma már nincs is nyitva.”

Elképzelésem a memodról.

Egy kalap alatt: Montaigne, Saint-Simon és Krúdy

Ezekben az „önéletrajzi jegyzetek”-ben nem a múltat siratom vissza, az hasztalan is volna, és ráadásul nagy hülyeség. Hisz – mint erre *A garabonciás diák*-ban már részletesen kitértem – száz meg ezer nemzedékkel megesett a történelem folyamán, hogy megváltozott köröttük az élet, az életforma, hogy lassan kicserélődött minden, nem olyan volt már, mint gyerekkorukban. Krúdy is érezte ezt, s minthogy ő nem is a saját nemzedéke változását írta meg, hanem az előző nemzedékekét, Krúdy *hősei is* ezt érezték, a múltból ittmaradt, ittfelejtődött alakok, akik kicsit hontalanul lézengtek az új, lassan kicserélődött életben, megöregedve, sőt egyenesen „régies vágással”, jellemmel, alkattal születtek, romantikus és „biedermeier” lélekkel, mint például Rezeda Kázmér – aki kicsit mégiscsak ő volt. Persze Krúdy tulajdonképpen csak áttételesen volt „emlékirat”-író, ő azért mindig transzponálta élményeit novella- és regényfélékbe, mert benne még jobban, kifejezettebben élt a Jókai- és Mikszáth-féle elbeszélőhagyomány. Én, ahogy említettem is, már első prózai írásaimban is képtelen voltam ezt a magyar természetnek annyira megfelelő anekdota-, elmesélő stílust vagy műfajt űzni. A tárcanovellába pedig beletört a bicskám már az első próbálkozásomnál, mert iszonyatosan messze állt tőlem, nem passzolt az egyéniségemhez, vagy ha jobban tetszik, az alkatomhoz.

Amikor én, akarva, nem akarva, egy nemzedék krónikásának csaptam fel – korántsem olyan áttételesen és regényesen, mint Krúdy, hanem a múltba, kicsit az erdélyi emlékiratírókra visszсандítva, anélkül hogy szolgamód utánozni akarnám őket (amire húszéves koromban nagyon is hajlamos voltam, öntudatlanul is), sőt még inkább a francia nagy memoárhagyomá-

nyokra és naplókra támaszkodva képzeletben, mert a valóságban keveset, talán kéttucatnyit olvastam belőlük –, volt egy elképzelésem arról, hogy hogyan kell, illetőleg kellene emlékiratot írni. Érzésem szerint az emlékirat, a napló pontosan olyan „belső” törvényekkel rendelkezik, mint a legszigorúbb versműfaj: az epigramma vagy még inkább a szonett. Egy olyan elképzelt francia memoár lebeg előttem, melyben túlsúlyban van az esszéelem – hisz Montaigne is memoáriró volt tulajdonképpen, önmagát elevenül boncoló –, az önboncolgatás, a lelki rágódgatás sokszor izgalmasabb lehet, mint a bármilyen füzetes regényben megtalálható „izgalmas cselekmény”. Montaigne, ha jól emlékszem, 1941-ben jelent meg, hogy tavasszal, ősszel-e, nem tudom, nem is fontos. Azt is sokszor hangsúlyoztam már, hogy nem a dátumszerű emlékezésért írom emlékeimet, ezekben egy nálam kukackodóbb természettel megáldott filosz sok pontatlanságot fog még kimutatni, a fejemre olvasni, amikor én már rég elporladtam a sírban, mert esetleg olyan levelek, folyóirat- vagy újságdokumentumok kerülnek elő, akadnak a kezébe, melyek meghazudtolják, legalábbis felborítani látszanak az én kronológiámat; még egyszer hangsúlyozom, nem naptári bejegyzések alapján írom emlékeimet – ami elég szárnalmas is lenne, igaz, akkor csalahatatlantul pontos lehetnék, akárcsak tizenhét éves koromban; megírhatnám például, hogy ezerkilencszáznegyvenegy április 3-án krumplilevest és mákos nudlit ebédeltem Urián néninél –, nem testi és lelki étkezéseimnek vágyok emlékművet emelni, hanem hangulatköreim, emberélményeim feltárása, esetleges belső fejlődésem vagy legalábbis hullámváltozásom kinyomozása izgat. (Montaigne megjelenésétől kanyarodtam ide, mert rendkívül fontos határkő volt az életemben. Azonnal eljutott hozzám, mint ahogy a nagy könyvek és azok, amelyek döntőek kellettek hogy legyenek rám, azonnal eljutottak hozzám. Gide válogatását fordították le, tehát elképzelhető, hogy valóban Montaigne legjobb lapjait, a lényegét, hiszen Gide maga is kicsit ebben a

műfajban utazott: naplóíró, önéletrajzíró, esszéíró volt egy személyben. Mauriac szerint: a napló- és emlékiratíró Gide-ről már most kiderült, hogy maradandóbb, mint a regényíró, a költő, a drámaíró stb. Gide – sőt egyedül ez állta ki az első menetben az idő vasfogát, azt a harminc évet, melyet Cocteau oly találóan az író „tisztítótüze”-nek hív, s amely megelőzi a végleges, poros és unalmas halhatatlanságot vagy a semmibe süllyedést, a teljes elfelejtetést. Igen, óriási élményem volt Montaigne, mert az alig 70–80 oldalas könyvben teljesen önmagamra ismertem, sőt döbbsentem, hogy lám: ilyen vagy majdnem ilyen vagyok, mint ez a muki, aki 300 vagy 400 évvel ezelőtt élt. Mellesleg: ha 100 év az örökkévalóságban meg se kottyán, ha néhány évtized ide vagy oda nem számít, mért pont ebben az emlékiratban legyen menetrendszerű pontosság? Pláne amikor nagy hírű barátom, Koszoru Miklós szerint baj van az idővalósággal...)

Montaigne-t felfedeztem, és Montaigne eljegyzett magával. Lehet, hogy ő fedezett fel magának Magyarországon? Egy kicsit szabadabb asszociációval ezt is írhatnám... Krúdy és Montaigne – látszólag igen messze vannak egymástól, pedig Krúdy nincs messze Prousttól és Proust Montaigne-től... Ugyanolyan messze van csak, mint Saint-Simontól, aki szintén akkortájt jelent meg – egy-két év ide vagy oda ugyebár mit számít – az Officina-könyvtárban. Kevés ilyen nagy hatású, nagyszerű és sokszínű sorozat volt nemcsak az akkori években, de az egész magyar irodalom fennállása alatt: hézagoss, töredékes műveltségem, olvasottságom sok mindenben ezen a pár tucat könyvön alapszik, mindenesetre az Officina-könyvek óriási hatással voltak fejlődésemmre és végleges kialakulásomra, ha ugyan nálam lehet egyáltalán még „végleges”-ről beszélni...

E hosszú elkalandozás és kitérő arra volt jó, hogy Krúdyt, Montaigne-t és Saint-Simont összehozzam. Igen, meg voltam győződve róla, hogy valakinek a mi korszakunkat, a mi éveinket és élményeinket valahogy úgy kellene megírnia, oly

hangulatteremtő varázssal, mint Krúdynak, olyan önelemző, boncolgató készséggel, mint Montaigne-nak és olyan történelmi hitellel, dokumentáló erővel, mint Saint-Simonnak. Mert valahogy úgy sejtettem, hogy ilyesféle lehet az igazi emlékirat. Proust, az emlékezés huszonnégy karátos zsenije, sajnálatosan 18 éves koromban került a kezembe, és a szó szoros értelmében elaludtam rajta a Ferenc téren. Nem voltam és nem vagyok sznob, tehát azóta is egyre elődáztam ezt az élményt, ma már tudatosan, mert nem szeretném, ha befolyásolna, ha kimutathatóan a fejemre olvasnák, hogy ezt meg azt tőle loptam, őt utánoztam benne. Nem olvastam, de van róla egy lelki Proust-képem, elképzelésem, s ez pillanatnyilag elég is. Rossz pillanatban került kezembe Proust, mert emlékiratokat csak akkor szabad olvasni, ha az ember már maga is élt, tehát inkább negyven-, mint harmincéves kora előtt. Az emlékirathoz többet kell az olvasónak *magából hozzáadnia*, mint a vershez, a regényhez, hogy igazán élvezhesse, hogy „kinyíljon előtte, mint az ég”, és erre húszéves korában még képtelen az ember. Azt hiszem, ez is bizonyítja, hogy Krúdy nem igazi emlékiratíró, mert hisz őt kiválóan tudtam élvezni-átérezni húszéves kamasz fejjel is!

S most végleg visszakanyarodom – hogy egyben le is zárjam – Pallai megállapításához. Amikor én a magam és nemzedékem krónikásának szegődtem, tulajdonképpen egy nemzedék életét akartam őszintén papírra vetni; mert ha dátumokban tévedhetek is, élményeim, hangulataim őszinteségét, legalábbis jó szándékát, mellyel mindezt kívülről, tehát az égiek kegyétől függő tehetséggel megvalósítani igyekszem, az őszinteséget, azt hiszem, senki sem vonhatja kétségbe, mint ahogy a *Mostoha éveim*-ét se tagadták; egy nemzedék életét szeretném végigkísérni, mindegy, mely nemzedékét, a francia „*n'importe quel*” értelmében, de mert ezt ismertem, nagyobb tehát a valószínűsége, hogy ezt hitelesebben meg tudom fogalmazni, legalábbis érzékeltetni, mint mondjuk, a múlt század harmincas-negyvenes-ötvenes éveiben élt nemzedék életét; melyhez többet is

kellene olvasnom, nem volna elég saját kútforra támaszkodni, ezért is ódzkodnék tőle nagyon. S azért is választottam ezt a nemzedéket (az előbbi ironikus kitérőt sűrű bocsánatkérések között áthúzva, íme, de azért mégsem semmisítve meg), mert úgy érzem, hogy kevés nemzedék volt a világtörténelemben, mely a gyors, hirtelen, vad, sőt olykor erőszakos változást jobban, torokszorítóbban érezhette, tapasztalhatta volna igen rövid idő alatt, a saját, tulajdon bőrén. És minden könyvből, újságból, történelemből, másoktól hallott értesülés, élmény csak másodlagos, mert nem elevenbe, nem idegekbe vágó. Én e kort idegeim mélyén őrzöm, és most, hangszerelés közben is, idegeim szólalnak meg a kezemben, a tollam nyomán, mint egy hárfa húrjai. A kort, minden élményemet és az embereket idegeim mélyén őrzöm, nem régi, eldobott naptárak esetleges egy-két szavas beírásaiban, s talán ezért is maradt meg minden jobban bennem, s elég, ha magamat vallatom, kínozom, elég, ha önmagamnak vagyok egyben a pribékje, a saját lelki körmeimet szagatva le, vagy amikor ez nem megy, alájuk verve szögeket. S talán végül is nem lesz hiábavaló e saját fizikai erőimet jócskán meghaladó feladat egy újabb, ma még nagyapáikban és nagyanyáikban szunnyadó, csak az ő álmaikban és kamaszvágyaikban felsejlő nemzedék szemszögéből nézve. Talán. S ha nem: nem. Fájdalomtól megtört szívvel kell bevallanom: rég túl vagyok azon, hogy higgyek egy jottányit is az irodalmi halhatatlanságban, mint ahogy annyira hittem még benne ezerkilencszáznegyvenegy tavaszán.

Egy Proust-mondatról. Már nem volna szabad halogatnom a verseskötetem „tető alá hozását”

S ha Proustot, az emlékezés e huszonnegy karátos zsenijét még nem is olvastam, inkább csak róla szóló tanulmányokat ízelettem, vagy egy-egy mondatán próbáltam elmeditálni, különösen azon, amit Kosztolányi is lefordított és Gyergyai Albert is, és megdöbbenve kellett megállapítanom, pártatlanul

– hiszen senkitől se függtem, így kritikai érzékem teljesen szabad volt és részre nem hajlóan, az igazság, legalábbis a magam igazsága szolgálatában állt –, pártatlanul állapíthattam meg így tehát, hogy Gyergyai mondata mennyivel ívelőbb, szárnyalóbb, mint Kosztolányi próbálkozása, pedig nem kétséges, hogy Kosztolányi az eredetibb egyéniség kettőjük közül, ő az alkotó. Már ezen az egyetlen Proust-mondatszörnyetegen medítálva is azon törtem a fejem, hogy nagyon szép ugyan ez a cím: *Az eltűnt idő nyomában*, s talán pontos, vagy megközelítően hű visszaadása is az eredetinek, de vajon a *temps* a franciában nem jelent-e *kor*-t is, nem olyan valami van-e mögötte, mint Krúdy „novellái”, „regényei” mögött: egy eltűnt *kor* visszaidézése, szinte visszasírása; s ha ez jól sikerül, ez a vissza-idézés és visszasírás, valami megmarad belőle, legalább papíron, s nem vész el egészen az Idő lomtarában, nyomtalanul elkallódva. Mert a fizikai Időt másnak éreztem, mint a kort: az ősz, a tél, a tavasz, a nyár mindig ugyanúgy vagy hasonlóan ismétlődött meg; külső kíséző zenéi, ismertetőjelei nagyjából azonosak voltak; ha egy-egy klasszikus költő a kezembe került – fordításban persze –, vagy akár a nemrégiben zsákmányolt Berzsenyi is, a természet változásának, átöltözésének parádéját, megismétlődő pillanatait ugyanolyan képekben villantották fel előttem. Ha mondjuk, Berzsenyi *Hervad már ligetünk-jét* olvastam, bizony ennél különbet én sem tudtam kieszelni. Pontosabban: ebben a formában egy tavaszi hangulatot akartam kifejezni, a *Szomorú tünődés*-ben:

*Itt-ott zöld szigetek tűnnek elő megint
a hólepte hegyek hajnali ormain,
imbolygó szeleken s árnyat adó napon
várják ők is az új tavaszt.*

Igen, én sem tudtam különbet kitalálni, de Weöres Sanyi se, és ezért ezt még döntőbb érvnek találtam. Nem lehetséges-e

inkább, hogy mégis a korok, korszakok tűnnek el, a nem létező Idő, az változatlan marad, de a korok, korszakok ellobbanásával mi magunk is megváltozunk? Illetve, hogy tulajdonképpen mi emberek alakulunk, változunk, s velünk együtt egy korszak embereinek összessége, a társadalom, a társadalom eszméi, elképzelései, gondolatai és célkitűzései? Hiszen huszonegy éves voltam csak, de már bennem is alig volt valami a négy-öt év előtti magamból: akkor nem is voltak eszméim és gondolataim se még, de elképzeléseim és célkitűzéseim is merőben mások voltak: filmszínészkarrierről álmodoztam, hollywoodi sikerrekről, pénzről, villákról, jólétről, s most az irodalomra tettem fel minden lapomat, és ha „bankot is szerettem volna ütni”, nem a benne levő pénz érdekelt, hanem a nem múltó hírnév (mert azt már tudtam, hogy a színészeké és filmszínészeké mily esendő, mennyire *Hulló csillagok*, ahogy egy akkoriban játszott francia film címe is oly találóan idézte), az örök hírnév, a „halhatatlanság” volt vágyaim célja, netovábbja. S ha olykor-olykor még elrágódtam Proust mondatának e kétféleképp lehetséges magyar fordításán, a hosszú, vég nélküli mondat szerkezet is nagyon zavart benne, a sok-sok kitérő, elkalandozó jellegű mellékmondat, mert igen oda kellett figyelnem, hogy átlássam, felfogjam, magamba igyam a mondatot is, és a mondat mögöttségét is, s inkább a rövidebb mondatokat kedveltem olvasás közben – bár „meséim”-ben én is kezdtem öntudatlanul is kígyós, tekervényes mondatfüzerekbe bonyolódni –, e stíláriis észrevételek boncolgatása mellett még mindig főleg a könyv címének értelmén tűnődtem: hogy nem az embert kell-e inkább megfigyelnünk, változó körülményei, környezetei között, mint ahogy ilyen utalásokat bőven találtam Montaigne-nél. Például: „Valamikor ezt és ezt az ételt szerettem, de ma már nem, így megváltoztam ifjúkorom óta.” És Krúdyból is ezt okoskodtam ki, a környezetek, a célkitűzések változtak meg nagyon a múlt század közepéhez, a nyolcvanas évekhez, vagy akár a század elejéhez viszonyítva; a környezetek és életformák, az eszmék-

kel, célkitűzésekkel egyetemben, s ezért adódik, hogy ma már Alvinczi Eduárd és Rezeda Kázmér is szinte mesebeli, sőt mitikus alak lett, s a Krúdy-írásokban lengő-lebegő illatok, szagok jóformán megtalálhatatlanok a jelenben. Nem erre kell-e a legjobban vigyáznunk, e hangulatmegőrzésekre, ha azt akarjuk, hogy húsz-harminc-negyven évig ilyen életet éljünk, amiben minden anyagi szűkösségünk mellett oly jól érezzük magunkat? Én kicsit talán hasonlítok is Rezeda Kázmérra, személyiségemnél és alkotomnál fogva, csak mondjuk, modernebb, huszadik századibb kiadásban – nem kellene-e valahogy nekem is becsomagolnom magamba, hozzá hasonlóan, e korszakot?

De ilyen játszódásaim után mindig megrándítottam a vállam: majd elintézi helyettem Urbán Ernő, vagy aki akarja, a Bárány Tomi, én írom szép kis verseimet, így munkálkodom a legbiztosabban, leghatékonyabban a magam jövődöbeli „ércnél maradandóbb” szobrán, a halhatatlanságomon. Tetszett és fölkellette a figyelmemet Montaigne önboncolgatása, Proust és Krúdy az időt visszanyomozó vagy megmerevítő, varázslókhhoz méltó búvészmozdulata, megcsaptak az erdélyi emlékiratok illatai is – Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*-ből elég jól tájékozódtam erről, sőt azon külön „eltököltem”, hogy szerinte minden önéletrajznak csak a gyerekkori része érdekes, mert később a nagy emberek mind hasonlítanak egymásra –, de különösebben nem időztem el ennél a problémánál, mert akkor csak azt éreztem, hogy minél előbb össze kellene hoznom és meg kellene jelentetnem egy verseskötetet. Mert egyre inkább tudatosult bennem, hogy csak a könyv számít, igazi súlya csak annak van, a napilap, folyóirat ideig-óráig felszínen tartja az embert, fel is hívja rá esetleg a figyelmet, mint rám is, de mindenfajta irodalmi számbavételkor csak a könyvekben megjelent írások kerülnek igazán a latba. Itt az ideje, hogy felkössem a gatyámat, és verseskötetté duzzasszam meglevő, magukban: kéz- és gépiratban, lapkitépésekben árválkodó költeményeimet, ha már tavaly, a Múzsza fukarságából, sőt egyenesen irigységéből nem sikerülhetett.

*Reménykedtem abban, hogy jelenlegi barátaim
örökké a barátaim maradnak*

S míg közben ezekről tanácskoztam Tűz Tamással, Urbán Ernővel, Kulcsár Adorjánnal, Somlyó Gyurival, Bárány Tomival, Rába Gyurkával, Hegedüs Zolival, Pásztor Bélával – hogy csak az akkoriban hozzám legközelebb állókat említsem – sokszoros figyelemmel, illetőleg szétszórtságommal azon is tűnődtem, hogy vajon velünk, velük is megtörténik-e az, ami megtörtént a régi nemzedékkel – hiszen tudtam, hogy a *Nyugat* nagyjai, akik együtt indultak, mennyire elkanyarodtak, eltávolodtak egymástól, alig egy-két ember tartott ki végig egymás mellett, „örök barátság”-ban; harmincévi időtartamra csak Kosztolányi és Karinthy esetében találtam erre példát – olykor el-elszoruló szívvel nézegettem a haverjaimat, hogy vajon ezeknek a barátságoknak is vége lesz, vége lehet egy nap? De erre még gondolni is rossz! – hessegettem el magamtól e futó árnyakat, s a jövő ellen a jelenembe gubóztam, bezárkóztam pillanatnyi sorsomba, hogy ne is halljam a jövő még csak távolban zakatoló, de már egyre közeledő vasparipájának egyszer még fülsiketítő zaját. Ezek mind a barátaim – vetítettem le olykor elalvás előtt arcképeiket –, s azok is maradnak rövid életem végéig, vagy ha mégis hosszabb időt mér csapásként a Sors a nyakamba: életem, vagy az ő életük végéig, hisz sem én, sem ők, sem célkitűzéseink körülményeink nem változhatnak meg annyira, hogy végleg: ó nem is végleg, csak hogy hosszabb időre is, csak átmenetileg is elszakadjunk egymástól...

Proust és Krúdy mondatairól. A tanulmányíró Kosztolányiról

És Proust, az átkozott, akinek magyarul megjelent, könyvkereskedések kirakataiban olykor látható hét kötetére dühösen tekintettem – s Lovass Gyusztól tudtam, hogy háromszor, négyszer, ha nem ötször ennyi az egész –, Proust néha mégiscsak kísértett a gondolataimban, pusztán egyetlen mondatával is: Miért? Mert éreztem, hogy azok a mondat szerkezetek, amiket

én kedveltem, csupán magányos sínárnak nevezhetőek Proust mondatainak pályaudvar-, sőt egyenesen a rákoskeresztúri rendezőpályaudvar sínrendszere mellett. Hogy száz vonat kattoghat egymás mellett, vagy éppen ellenkező irányban is a számtalan kitérőn, ugyanabban a pillanatban. S ha Krúdy mondatai nem is voltak ilyen komplikált „szörnyetegek”, Krúdy hömpölygő, „hordalékos”, bár magyarosabb áradatában is valahogy több elfért, több minden megőrződött egy korból, egy korszak hangulatából, elmosódó alakjaiból, mint mondjuk, Kosztolányi kihegyezett, pompásan megcsinált, de számomra mégis vértelenebb, sterilebb regényében, a Néróról szóló *Véres költő*-ben.

Az *Esti Kornél* kivételével – melyet Kosztolányi szépprózája csúcának éreztem, és versei mellett a legtöbbet forgatott Kosztolányi-könyvem volt – egyre inkább a tanulmányíró Kosztolányi lépett érdeklődésem előterébe. Mert 1941 könyvnapjára megjelent a hátrahagyott művekből a *Lángelmék* és a *Kortársak I.*, mindkettő az akkori irodalmi élet igazi nagy eseménye volt. S ez mindennél jobban bizonyította előttem a könyvek szükségét, hogy – ahogy Hegedüs Zoli már évekkal eelőtt oly bölcsen tanította – úgy kell komponálni minden írásunkat, hogy könyv kerekedjék belőle, s belőlük, a könyvek összességéből pedig „életmű”. Az „*Oeuvres completes*”, mániája gyötört, ahogy a franciák még a magyar nyelvnel is találóbban, kifejezőbben hívják valakinek az „*Összes művei*”-t.

Az udvarias szerző – akárcsak a franciák

felhívja olvasói figyelmét előzőleg már megjelent műveire

Valahány francia nyelvű könyvet a kezembe vettem – kezdtem már bejárogatni a Francia Intézetbe is a Magyar Intézet mellett –, mindegyikben megtaláltam a címlappal szemközi oldalon az író addig megjelent valamennyi kötetének a listáját, és én első pillantásra, érdekes módon, talán másokkal ellentétben, nem az író „nagyképűségét”, „pöffeszkedését”, önreklámosságát”, „felvágását” éreztem ebben, hanem épp ellenkezőleg: